

Klâsik Liberalizm ve Sivil Toplum*

Norman BARRY**

Piyasa kapitalizminin yayılması ve devletten hoşlanmamanın artmasıyla birlikte, klâsik liberalizmin bir entellektüel rönesans yaşayacağı düşünülmüş olabilir. Açıktır ki, böyle olmuyor. Müdahaleciliğin çeşitli türleri sosyal teorisyenlerin ve siyasî felsefecilerin tahayyülü üzerinde hükmünü icra etmeye devam etmektedir. Entellektüel tartışma, kesin olarak, kapitalizm taraftarları ile merkezî planlamanın savunucuları arasındaki argümanlardan piyasa kapitalizminin farklı türleri hakkındaki sorunlara kaymıştır, ama klâsik liberalizmin ayırdedici özellikleri bu entellektüel yeniden-yöneliş içinde bir ölçüde bulanıklaşmıştır. Hatta denebilir ki, doktrin sadece Marksizme karşı tarihsel mücadeleyle ilişkili kalmıştır: Ve artık Marksizmin, bireyciliğin temel ilkelerinin de aynı şekilde sınırlı bir uygulanabilirliği bulunan modern dünyayla pek ilişkisi kalmamıştır.

Bunun bir nedeni, daha önce değinildiği gibi, klâsik liberalizmin açık ideolojik delâletlere sahip olduğu gerçeği olabilir. Klâsik liberalizm bir dereceye kadar kendisini evrensel uygulanabilirliği olan bir doktrin olarak sunar ve bu sebeple, piyasa kapitalizmi genel başlığı altında toplanabilen, değişken sosyal ve iktisadî formların nüanslarını hesaba kat-

mada yetersiz görünür. Bunun kanıtı, mevcut piyasa toplumlarının en yüzeysel incelenmesinin gösterdiği, şirket yapılarının çeşitliliğinde kolayca görülmektedir. Kısa vadeli tatminle ilgilenen anonim pay sahiplerinin ekonomiyi yönlendirmelerine dayanan, "gevşek-tutulan" şirket yönetimi biçimine sahip Anglo-Amerikan iş tarzı, çok kere, söz gelişi Almanya'da uygulanan ve pay sahiplerinin yönetimle daha yakından ilişkili oldukları ve, görünüme göre, sınıai faaliyetin sosyal etkileriyle ilgilendikleri (Barry 1993a), daha dolaysız ilişkilere dayanan şirket yapısıyla -ikincisinden yana bir tutumla- karşı karşıya getirilmektedir.

Bunun sadece etkinlikle ilgili değil (esasen, hangi iktisadî yönetim tarzının başarılı olacağını önceden bilmenin imkânsız olduğu klâsik liberal epistemolojinin temel bir iddiasıdır), fakat aynı zamanda ahlâkî olan sonuçları da vardır. Çünkü, Anglo-Amerikan kapitalizmi, anonim özelliği yüzünden, artan bir eleştiri bombardımanına tabi tutulmaktadır. Onun Mandevilyen, ahlâka-kayıtsız oldukları ileri sürülen güdülerinin uygar ilişkilerin (civility) idamesinin esası olduğu düşünülen komünal bağları aşındırıcı olduğu söylenmektedir. Eğer klâsik liberalizm bu özellikleri taşıyorsa (ki bu şüphelidir), onun, tarih ve gelenekleri itibarıyla bireyciliğin kolayca yeşermesine hiç elverişli olmayan toplumlar için

** Prof. Dr. Buckingham Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü Başkanı

uygun olmadığı düşünülmemektedir. Klâsik liberallerin, anonim bireylerin çok genel ilkeler tarafından bir arada tutuldukları ve bunların çeşitli komünal bağlardan bağımsız olarak tanımlandıkları bir "iyi toplum" görüşü sundukları bir dereceye kadar doğrudur. Bazı yazarların, kendiliğinden süreçlerin ve rakip siyasî ve sosyal formlar arasındaki rekabetin, bir biçimde, özel olarak -yukarıda özellikleri belirtilen- liberal düzenlerin zaferine yol açacağına ilişkin naif bir düşünceye sahip oldukları da keza doğrudur.

Bazı klâsik liberallerin -fakat kesinlikle hepsinin değil- iddialı jeopolitik tezlerine karşı, geçtiğimiz on yıllarda rakip bir teori ortaya çıkmıştır: "Sivil toplum" düşüncesi (Gray 1993: 282-328). Bireyciliğin özelliklerinin bir çoğu bu doktrinde yer almakla beraber, sivil toplumun yeni ve üstün bir normatif hedefi temsil ettiği iddiasını haklı göstermek üzere bazı önemli noktalarda ondan sapılmıştır. Doğu Avrupa'daki muhaliflerin bir kısmının komünizme karşı mücadelelerinde, sivil toplum düşüncesini, Batı liberalizminden farklı ve -komünizmin tahrip etmiş olduğu- uygar yaşamın Batılı geleneğine daha yakın bir şeyin temsilcisi olarak kullandıkları doğrudur.

Sivil toplum insanî değerlerin özündeki çoğulcu yapısını kabul eder: Buna göre, aklı temele sadece kendisi sahip olan hiçbir hayat tarzı yoktur ve iyi toplum katıksız bir bireycilikle veya kolektivizmle özdeşleştirilemez. Sosyal örgütlenmenin farklı biçimleri hukukun egemenliği altında birlikte var olabilirler, yeter ki devletin hayatın bütün yönlerini tekeli bir biçimde kontrol etmesi önlensin. Devlet, hemen hemen Hegelci bir biçimde, uyuşmazlıkların bir tür tarafsız hakemi, toplumun bir katmanının bütün geri kalanlar üzerinde hakimiyet kurmasını önlemekle görevli olan, istikrarın tarafsız bir garantörü olarak görülür. Şüphesiz, klâsik liberal hukuk görüşüne aşikâr bir saygı olarak, sivil toplum teorisyenleri devletin kendisinin -Rechtsstaat (hukuk devleti)

düşüncesinde olduğu gibi- hukukla bağlı olması gerektiğinde ısrar ederler.

Bundan başka, sivil toplum düşüncesi, yalnız başına piyasa güçlerinin düzenli işleyişinin düzen ve insanîyet düşüncesini(n gereklerini) karşılamakta yeterli olduğunu kabul etmez. Bunun içindir ki, sosyal piyasa ekonomisi teorisinde devlete, kendi haline bırakılan piyasanın tekel ve kartellere dönüşmesini ve dolayısıyla özgürlüğün düzenini kendiliğinden bir biçimde tahrip etmesini engelleme sorumluluğu verilmektedir. Mamafih, bu gelenek içinde yer alan bazı yazarların güçlendirilmiş bir medeni hukukun piyasa özgürlüğünün sürdürülmesi bakımından devletten daha etkin bir aygıt olduğunu kabul ettiklerine de (Tumlir 1989) burada işaret edilmelidir.

Bunun gibi, sivil toplum teorisyenleri devletin refah rolüne sahip olmasına da karşı değildirlir; mamafih bu Batı toplumlarından büyük ölçüde farklıdır. Refah sadece bir iyilikseverlik (hayırseverlik) ahlâkının değil, fakat aynı zamanda özel bir tür düzenlenmiş özgürlüğü koruma arzusunun da gereği (olarak görülmektedir): Amansız piyasa sürecinin mağdurları sadece somut anlamda ihtiyaç içinde değildirlir, fakat onlar aynı zamanda sivil topluma tam anlamıyla vatandaşlar olarak katılma imkânından da yoksundurlar. Artık, herkesi iktisadî ve sosyal yapılarına tam olarak entegre etmediği sürece kapitalizmin sallantıda olduğunu iddia eden bir vatandaşlık teorisi gelişmektedir.

Bütün bunların klâsik liberalizmden köklü bir ayrılmayı gösterip göstermediği sorulabilir. Şüphesiz, sivil toplum teorisinin gösterdiği devlet karşısında biraz daha sempatik tutum kamu-tercihi teorisinin keskin eleştirilerinden yara alabilir. Bu teori, bir demokraside kamu görevlilerinin kişisel çıkarın yönlendirdiği bir piyasa işlemcisi kadar tamahkâr olabileceğini başarıyla göstermiştir. Anonim piyasa düzenlerinin aşırı hukuk-yanlı oluşu (legalism), sivil toplum teorisyenlerini daha komünal ihtilaf-

çözme tarzlarından ve değişime daha az bireyci uyarlanma türlerinden yana olmaya sevk etmiş olsa da, doğru bir anayasacılık düşüncesi iki doktrinde de ortaktır. Eğer klâsik liberalizm, özellikleri asla değişmeyen ve bütün sosyal şartlara uygun olan bir ideoloji şeklinde olsaydı, o zaman sivil toplum teorisyenlerinin haklı oldukları bir nokta şüphesiz olurdu. Fakat bu, klâsik liberalizmin bir karikatürüdür.

Klâsik liberalizm bu kaba anlamda bir ideoloji değildir. Onun temel ilkesi özgürlük olduğu için, hukukun üstünlüğü çerçevesinde işleyen değişik sosyal örgütlenme biçimlerinin gelişmesine zorunlu olarak imkân verir. Onun gönüllülük üstündeki vurgusu, cemaatçi ve piyasa-dışı birliklerin -kiliseler, refah-amaçlı topluluklar ve özel eğitim vakıfları gibi- adil davranışın ortak kurallarının himayesi altında yeşerebilecekleri anlamına gelir. Oysa, sosyal düzeni maddî eşitlik hedefine doğru yönlendirme amacıyla birlikte düşünüldüğünde, liberal eşitlikçilik çok daha ideolojiktir. Mükemmel olmasalar da, klâsik liberal düzenlerin ve sivil toplum biçimlerinin varlığı aslında liberal eşitlikçiliğe (yönelik) bir tehdittir. Çünkü, onların teşvik ettikleri çoğulculuk ve yarattıkları kurumsal düzenlemelerin çeşitliliği eşitsizliğin potansiyel kaynaklarını oluşturur ki liberal eşitlikçi bunu devlet gücünü kullanmak suretiyle ortadan kaldırmak isteyecektir. Sivil toplum teorisyenleri refah devletine karşı klâsik liberallerden daha sempatik bir

tutumla sahip olmakla beraber, çağdaş sosyal demokrasilerde gelişen türden refahçılığa onlar da karşıdırlar.

Sivil toplum değerlerinin çoğunun korunması için usûlî adalete ilişkin klâsik liberal teoriler, yeterli değilse de, zorunludur. Bu düzenin ana özellikleri sosyal adaletin yardımı olmaksızın elbette yeniden-üretilebilir niteliktedir. Bu belki bir tür evrenselciliktir, ama kesinlikle çok ölçülü bir evrenselciliktir. Eğer insanlık için insanların çoğunun mutabık kalacakları genel ahlâk ilkeleri varsa, o zaman klâsik liberalizm bunların ifadelendirilmesine hem pratik olarak hem de felsefî olarak çok fazla katkıda bulunmuştur. Bu, doktrinin iktisat teorisi ve örgütlenmesi bakımından yaptığı apaçık keşiflerden bağımsız olarak doğrudur.

KAYNAKLAR

Barry, N. P. (1993a), "The Social Market Economy", *Social Philosophy and Policy*, 10, 1-25.

Gray, J. (1993), *Post-Liberalism: Studies in Political Thought* (London: Routledge).

Tumlin, J. (1989), "Franz Böhm and the Development of Economic-Constitutional Analysis, A. Peacock and H. Willgerodt, German Neo-Liberals and the Social Market Economy (London: Macmillan) içinde.

* Norman BARRY, *Komünizm Sonrası Dönemde Klâsik Liberalizm*, çev. Mustafa Erdoğan, (Ankara: LDT, 1997), ss. 99-103.